

บทนำ

ความสำคัญของปัญหา

ในการศึกษาและการวิจัยเกี่ยวกับประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยที่ผ่านมา นั้น เนื้อหาส่วนใหญ่เป็นงานค้นคว้าทางด้านเศรษฐกิจการคลัง เศรษฐกิจการค้า และเศรษฐกิจการเกษตร ดังเช่น งานวิจัยในเรื่อง "การศึกษาทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับพระคลังสินค้า" ของ ผ่องพันธุ์ สุภัทรพันธุ์ "การใช้เงินแผ่นดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว" ของ พรเพ็ญ สันตระกูล "การเก็บส่วยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๔๑๑)" ของ บุญรอด แก้วกัณหา "การปรับปรุงการเกษตรในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. ๒๔๓๕ - ๒๔๕๓" ของ ประสิทธิ์ แก้วสิงห์ "คลองกับระบบเศรษฐกิจของไทย (พ.ศ. ๒๓๖๗ - ๒๔๕๓)" ของ กิตติ ตันไทย เป็นต้น เนื้อหาของงานวิจัยประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยดังกล่าวนี้ ถ้าพิจารณาให้ชัดแจ้งจะเห็นว่า เป็นการศึกษาและวิจัยที่มุ่งประเด็นไปที่ศูนย์กลาง คือ รัฐบาลเป็นหลักใหญ่ แต่ยังไม่มีการศึกษาและวิจัยไปถึงโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจในระดับสังคมชนบทไทยมากนัก ที่ปรากฏออกมาในขณะนี้ก็มีเพียงงานวิจัยในเรื่อง "การผลิตและการค้าข้าวในภาคกลาง ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ จนถึง รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ (พ.ศ. ๒๔๑๑ - ๒๔๗๕)" ของ ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ และ งานวิจัยในเรื่อง "ปัญหาชาวนาและนโยบายของรัฐบาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" ของ สมชาย หลิ่งหมอยา ปัญหาที่ยังมีการศึกษาและวิจัยประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยในระดับพื้นฐานดังกล่าวนี้อยู่น้อย นับว่าเป็นปัญหาที่มีความสำคัญมากประการหนึ่ง เพราะว่า ทำให้เนื้อหาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของไทยยังคงขาดความสมบูรณ์อยู่มาก

ประการที่สอง ในการศึกษาและวิจัยในงานประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ ในระดับสังคมชนบทไทยที่ปรากฏออกมา นั้น ยังเป็นการศึกษาและค้นคว้าที่ได้อะไรมาจากเอกสารชั้นต้น และเอกสารชั้นสองที่ปรากฏในหอจดหมายเหตุแห่งชาติ หอสมุดแห่งชาติ และห้องสมุดในสถาบันการศึกษาต่าง ๆ มีงานวิจัยในสาขาที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์เศรษฐกิจชนบทไทยน้อยมากที่ใช้การสัมภาษณ์ผู้ที่จำเรื่องราวในอดีตประกอบในงานวิจัย มีที่ปรากฏในขณะนี้ก็เพียงงานวิจัยในเรื่อง "ปัญหาชาวนาและนโยบายของรัฐบาลในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" ของ สมชาย หลั่งหมอยา เพียงเล็กน้อยเท่านั้น ปัญหาที่ยังไม่มีการใช้ข้อมูลการสัมภาษณ์ชาวบ้านผู้ที่จำเรื่องราวในอดีตมาประกอบงานวิจัยประวัติศาสตร์เศรษฐกิจชนบทไทยยังคงกล่าวนี้กันว่ามีความสำคัญมากเช่นกัน เพราะว่าการศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์เศรษฐกิจชนบทไทยนั้น ถ้าต้องการรู้ข้อเท็จจริงจากชาวบ้านในชนบท ซึ่งส่วนมากชาวบ้านเหล่านี้ไม่ได้มีการเขียนบันทึกเรื่องราวไว้ ผู้ศึกษาจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องออกไปสัมผัสชีวิตในชนบท และสัมภาษณ์เพื่อหาข้อมูลกับชาวบ้านผู้ที่มีอายุมากและสามารถจำเรื่องราวในอดีตได้ ซึ่งจะเกิดประโยชน์อย่างมากในการนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ดังกล่าวมาตรวจสอบกับข้อมูลที่เป็นเอกสารว่าถูกต้องมากน้อยเพียงใด และบางครั้งยังอาจจะได้ข้อมูลความจริงที่ไม่เคยปรากฏมีที่ไหนมาก่อนเลยจากคำบอกเล่าของชาวบ้านที่จำเรื่องราวในอดีตนั้นได้

ประการที่สาม ในขณะนี้โลกมีนักวิชาการบางคนได้เสนอข้อคิดเห็นซึ่งน่าสนใจที่เกี่ยวกับลักษณะเศรษฐกิจของชุมชนหมู่บ้านไทยระบบเอเชียทิด (Asiatic-Mode of Production) ขึ้นมา เช่น งานเขียนเรื่อง "Oriental - Despotism" ของ วิทโฟเกล (K. Wittfogel) "มาร์กซและสังคมนิยม" ของ สุรพงษ์ ชัยนาม "ศึกษานากับพัฒนาการของสังคมไทย" ของ ชัยอนันต์ สมุทวณิช "บทวิจารณ์หนังสือศึกษาค้นคว้าไทยกับพัฒนาการสังคมไทย" ของ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และ "สำรวจงานวิจัยประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย" ของ พรเพ็ญ อันตระกูล

เป็นต้น แนวความคิดเกี่ยวกับลักษณะเศรษฐกิจของชุมชนหมู่บ้านแบบไทยระบบ
เอเชียติคที่นักวิชาการบางท่านได้เสนอข้อคิดเห็นขึ้นมาได้ ใกล้เคียงให้เห็นถึงลักษณะ
เศรษฐกิจของหมู่บ้านแบบไทยระบบเอเชียติคไว้พอสรุปได้ว่า

ก. การเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตร่วมกัน (ในเอเชียติคชุมชนหมู่บ้าน
เป็นหน่วยการผลิตพื้นฐาน ไม่ใช่แต่ละบ้านเป็นหน่วยการผลิตพื้นฐานเช่นในยุโรป)

ข. การรวมอยู่ด้วยกันของการ เกษตรและการหัตถกรรมในหมู่บ้าน
หัตถกรรมไม่แยกไปทำอยู่ในเมืองต่างหาก ไม่มีการแบ่งแยกแรงงานระหว่าง
ชุมชน

ค. หมู่บ้านพอเพียงในตัวเอง (Self-sufficient) คงตัวเอง
ไว้ได้ (Self-sustaining) ผลิตได้เหลือพอลงทุนด้วยตัวเอง ผลคือ
การขาดกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล บุคคลไม่เป็นอิสระจากชุมชนหมู่บ้าน เมื่อไม่มี
กรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล การค้าและการอุตสาหกรรมก็ไม่เกิดขึ้น ไม่เกิดเมือง ไม่มี
ชนชั้นกรรมสิทธิ์ที่เกิดขึ้นจากภายในระบบเศรษฐกิจหมู่บ้าน ไม่มีปัจจัยที่ทำให้เกิดการ
ปฏิเสธ (Negation) และลักษณะนี้เองที่ทำให้ระบบเศรษฐกิจในเอเชียมี
วิวัฒนาการที่ช้ามาก

แนวความคิดดังกล่าวนี้ นับว่าเป็นแนวทางที่ชี้แนะให้ผู้ที่มีความสนใจที่จะ
ศึกษาในปัญหาที่เกี่ยวกับลักษณะและวิวัฒนาการ เศรษฐกิจของชนบทไทยได้มอง
ประเด็นแนวทางที่จะศึกษาได้ง่ายขึ้น ทำให้ผู้เขียนปรารถนาที่จะพิจารณาให้ชัด
แจ้งลงไปว่า แนวความคิดระบบการผลิตแบบเอเชียติคดังกล่าวจะสามารถนำมา
ศึกษาลักษณะ เศรษฐกิจชนบทไทย ได้หรือไม่เพียงใด

ด้วยเหตุแห่งความสำคัญของปัญหาที่ผู้เขียนได้กล่าวมานั้น จึงมีส่วน
กระตุ้นให้ผู้เขียนตัดสินใจที่จะทำการศึกษาและวิจัยประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจไทยใน
ส่วนที่เกี่ยวกับลักษณะและวิวัฒนาการ เศรษฐกิจชนบทในภาคกลางของประเทศไทย

ในช่วงระยะเวลาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๙๘ ถึง พ.ศ. ๒๔๖๕

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑. เพื่อพิจารณาลักษณะเศรษฐกิจชนบทไทยก่อนที่จะมีการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงใน พ.ศ. ๒๓๙๘ ว่ามีลักษณะอย่างไร
- ๒. เพื่อพิจารณาว่า หลังจากการทำสนธิสัญญาดังกล่าวแล้วได้มีผลกระทบอย่างไรต่อการเปลี่ยนแปลงลักษณะเศรษฐกิจชนบทไทยทั้งในด้านเทคนิคการผลิต ความสัมพันธ์ทางการผลิต ระบบกรรมสิทธิ์ และความเป็นอยู่ของคนในชนบทไทยโดยทั่วไป
- ๓. เพื่อพิจารณาศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลกับประชาชนในชนบท ทั้งทางด้านเศรษฐกิจและการเมืองว่าเป็นอย่างไร

ความสำคัญของการวิจัย

- ๑. ผลจากการวิจัยในงานนี้จะก่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้สนใจในประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยในส่วนที่เกี่ยวกับลักษณะและวิวัฒนาการเศรษฐกิจชนบทไทยในช่วงสมัยตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จนถึง ช่วงสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
- ๒. ผลจากงานวิจัยนี้จะมีประโยชน์ต่อไปในการช่วยต่อเติมเนื้อหาในการศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น เนื่องจากยังมีการทำวิจัยในสาขาประวัติศาสตร์ชนบทน้อยมาก

ขอบเขตการวิจัย

ผู้เขียนกำหนดระยะเวลาในการวิจัยเรื่องนี้ตั้งแต่ช่วงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จนถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทั้งนี้ก็เพราะว่า ประการหนึ่ง ในช่วงระยะเวลาดังกล่าวนี้เป็นหัวเลี้ยว

หัวข้อที่ไทยเริ่มเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจจากการผลิตเพื่อยังชีพมาเป็นการผลิตเพื่อการค้า ประการที่สอง ในช่วงระยะเวลาดังกล่าวนี้เป็นช่วงระยะเวลาที่สามารถหาข้อมูลที่เป็นเอกสารอันเกี่ยวกับชนบทไทยได้ จึงทำให้สามารถศึกษาถึงวิวัฒนาการเศรษฐกิจชนบทไทยได้อย่างดี ประการที่สาม ในช่วงนี้ยังมีผู้ที่สามารถให้ข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ในเรื่องราวในอดีตอยู่ตามหมู่บ้านต่าง ๆ บางซึ่งเป็นสิ่งสำคัญมากที่จะทำให้งานวิจัยนี้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ส่วนที่ผู้เขียนกำหนดให้ภาคกลาง โดยเน้นในบริเวณแถบที่ราบลุ่มเจ้าพระยาตอนใต้ เป็นเขตปริณทลในการวิจัยก็เพราะว่า ในบริเวณภาคกลางดังกล่าวนี้ หลังจากการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงแล้ว ลักษณะเศรษฐกิจชนบทไทยได้เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงอย่างเด่นชัด ซึ่งผิดกับภาคอื่น ๆ ของประเทศ และบริเวณดังกล่าวยังมีราษฎรอาศัยอยู่หนาแน่นตามชนบทและมีเอกสารแสดงให้เห็นอย่างเด่นชัด

ดังนั้น การกำหนดระยะเวลาและพื้นที่ที่ทำการวิจัยดังกล่าวนี้ทำให้ระยะเวลาและพื้นที่ที่ทำการวิจัยกลมกลืนกันได้ดีพอสมควร ทำให้สามารถแสดงภาพวิวัฒนาการเศรษฐกิจชนบทไทยในอดีตได้เป็นอย่างดี

วิธีการดำเนินการค้นคว้าและวิจัย

การวิจัยดำเนินการตามวิธีการทางประวัติศาสตร์ (Historical - Research) เสนอรายงานแบบพรรณาวิเคราะห์ (Analytical Description) โดยอาศัยข้อมูลจากเอกสารชั้นต้น (Primary Source) เอกสารชั้นสอง (Secondary Source) และจากการสัมภาษณ์ (Interview) จากผู้ที่จำเรื่องราวในอดีตได้โดยเลือกหมู่บ้านตัวอย่างที่มีลักษณะเปลี่ยนแปลงไปและหมู่บ้านที่มีลักษณะพิเศษ ซึ่งมีส่วนน้อยบางแห่ง (เช่น หมู่บ้านอรัญญิก อำเภอนครหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา)

ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้าแบ่งได้เป็น ๒ ประเภท คือ

ก. ประเภทเอกสาร ใ้แก่

๑. เอกสารที่ยังไม่ไ้ตีพิมพ์เป็นส่วนใหญ่ และเป็นเอกสาร
ชั้นค้น ใ้แก่ เอกสารจากหอจดหมายเหตุแห่งชาติ หอสมุดแห่งชาติ และ
หอสมุดกระทรวงมหาดไทย

๒. เอกสารชั้นสอง ใ้แก่ ตำรา วารสาร หนังสือทั้งที่เป็น
ภาษาไทยและภาษาอังกฤษ รวมทั้งงานวิทยานิพนธ์ต่าง ๆ และวรรณคดีไทย
ซึ่งผู้เขียนค้นคว้าจากหอสมุดกลาง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หอสมุดมหาวิทยาลัย-
ธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร มหาวิทยาลัยเกษตร-
ศาสตร์ และสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

ข. การสัมภาษณ์ จะเข้าสัมภาษณ์บางหมู่บ้านเท่าที่จะทำได้ เพื่อเสริม
ข้อมูลให้เกินชัด

การลำดับหัวข้อในวิทยานิพนธ์

การลำดับหัวข้อในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ผู้เขียนเริ่มด้วยตัวอักษร แล้วตาม
ด้วยตัวเลข สลับกันไป โดยเพิ่มวงเล็บเดี่ยว [( )] และวงเล็บคู่ [( )]
ลงหลังความสำคัญของหัวข้อตามลำดับดังนี้

ก.

๑.

ก)

๑)

(ก)

(๑)

อักษรย่อที่ใช้ในเชิงบรรณและบรรณานุกรม

ทจช.	หมายถึง	เอกสารจากหอจดหมายเหตุแห่งชาติ
ร.	"	เอกสารรัชกาลที่*
กษ.	"	กระทรวงเกษตรธิการ
น.	"	กระทรวงนครบาล
ม.	"	กระทรวงมหาดไทย
ก.	"	กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ
ศธ.	"	กระทรวงศึกษาธิการ
ยธ.	"	กระทรวงโยธาธิการ
บ.	"	เบ็ลคเตล็ก
สب.	"	ส่วนพระองค์

อนึ่ง คำว่า "เอกสารเดียวกัน" ในเชิงบรรณนั้น หมายถึง เอกสาร
หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ซึ่งอยู่ในแฟ้มเดียวกันกับที่อ้างไว้ดังขึ้นไป.

---

* เช่น ร.๕ หมายถึง เอกสารรัชกาลที่ ๕.